

Tomasz Twardziłowski*

Zarys problematyki rodzinnej w Biblii

Streszczenie

Pismo Święte nie podaje systematycznej doktryny na temat małżeństwa, jednak porusza różne aspekty tego zagadnienia, dostosowując się do sytuacji przynoszonych przez życie. Proponowane przez Biblię wartości mają wymiar uniwersalny.

Pierwsza część wystąpienia, dotycząca Starego Testamentu, ukazuje rodzinę jako główny czynnik tworzenia tożsamości jednostki, część narodu oraz podstawowej komórki życia obrzędowo-religijnego. Omawia też kwestie prawa małżeńskiego oraz obowiązki stanów w rodzinie. Druga część dotyczy nowotestamentalnej nauki Jezusa Chrystusa i św. Pawła o rodzinie, szczególnie zaś nowości chrześcijańskiego spojrzenia na małżeństwo, kwestii jego świętości i nierozzerwalności, a także obowiązków rodziców względem dzieci z punktu widzenia Nowego Testamentu. Zakończenie jest syntezą biblijnego modelu rodziny i ukazaniem wartości ponadczasowych.

Wstęp

W refleksji naukowej poświęconej rodzinie nie sposób pominąć Biblii, na której fundamencie opiera się kultura europejska. Pismo Święte nie podaje systematycznej doktryny dotyczącej małżeństwa, skupiając się na zagadnieniach praktycznych i sytuacjach przynoszonych przez życie. Należy też zaznaczyć, że popularne dziś rozróżnianie terminów „małżeństwo” i „rodzina” nie ma podstaw w stosunku do Biblii¹, w centrum zainteresowania której znajdują się zagadnienia etyczne życia rodzinnego². Wartości te mają wymiar uniwersalny, wydaje się więc stosownym przypomnieć dzisiejszemu światu Boży obraz małżeństwa w wymiarze zarówno religijnym, jak i społecznym.

Pierwsza część artykułu, poświęcona Staremu Testamentowi, omawia kwestie dotyczące rodziny jako głównego czynnika budowania tożsamości jednostki, podstawowej komórki życia obrzędowo-religijnego oraz części narodu. Poruszono w niej także zagadnienia prawa małżeńskiego. Druga część prezentuje nowotestamentalną naukę o rodzinie, szczególnie zaś nowość chrześcijańskiego spojrzenia na małżeństwo – jego świętość i nierozzerwalność, a także obowiązki rodziców względem dzieci.

* Mgr, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, tomasztwardzilowski@gmail.com.

¹ Por. S. Stefanek, *Rodzina w zamysłach Bożych*, w: *Ateneum Kapłańskie* 83(1974)3(395), s. 362.

² Por. L. Stachowiak, *Biblijna koncepcja człowieka*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, B. Beize (red.), t. II, Warszawa 1968, s. 209-226.

Rodzina i małżeństwo w Starym Testamencie

Na kartach Starego Testamentu znaleźć można dwa modele rodziny – pierwszy przedstawia praktykę codziennego życia rodzinnego, drugi natomiast ukazuje idealną wizję rodziny, proponowaną jako wzór do naśladowania.

Zawarcie małżeństwa uznawano za coś naturalnego, przeciwnie do stanu bezżeństwa, choć jego przypadki również miały miejsce, np. wśród składających ślub nazirejczyków, czy esseńczyków³. Żyd mógł powstrzymać się od małżeństwa wyłącznie wtedy, gdy chciał poświęcić swe życie studiowaniu Tory⁴. Człowiek nieżonaty miał więc służyć Bogu, będąc pozbawionym radości i poczucia pełni związanych z małżeństwem i prokreacją⁵, jako że dzieci uważano za Boże błogosławieństwo. Brak potomstwa, szczególnie zaś syna, był powodem zmartwień, smutku, a w opinii innych – przejawem braku błogosławieństwa Bożego, czy wręcz przekleństwa (por. Jr 18,21)⁶. Zawarcie małżeństwa i spłodzenie potomstwa należały do obowiązków mężczyzny, choć naturalną konsekwencją było objęcie nimi także kobiet⁷.

Życie rodzinne w praktyce

Teksty ukazujące realia życia rodzinnego osadzone są w kontekście kulturowym epoki. W skład rodziny wchodził mąż i żona, będący ojcem i matką⁸ dla swoich dzieci. Chociaż zawarcie małżeństwa (określanego słowem „przymierze”) nie miało charakteru kultycznego, czy urzędowego, a jedynie rodzinnego, to nowa rodzina stanowiła najmniejszą jednostkę społeczności oraz podstawę prawnej i kultowej jedności Izraela. Koncentryczny charakter tej podstawowej komórki ukazywały rodziny wielopokoleniowe, tworzące rody, pokolenia, a wreszcie naród. Do tej wspólnoty zaliczano niekiedy także niewolników, służbę oraz gości⁹.

Głową rodziny żydowskiej był ojciec – rodzina miała więc charakter patriarchalny¹⁰. Reprezentował on rodzinę zarówno przed Bogiem, jak i wobec społeczeństwa, zaś jego władza tworzyła najsilniejszą więź spajającą członków rodziny¹¹. Żona stanowiła własność męża. W treści dekalogu, wśród przykazań dotyczących zakazu pożądania cudzej własności, wymieniana jest ona wraz z niewolnikami, inwentarzem i dobytkiem (por. Wj 20,17; Pwt 5,21)¹². Kobieta zawsze znajdowała się pod panowaniem

³ Por. R. Bartnicki, *Będą dwoje jednym ciałem. Małżeństwo w świetle Nowego Testamentu*, Warszawa 2007, s. 8.

⁴ Tamże, s. 41.

⁵ Por. M. Friedmann, *Tradycja rodzinna w judaizmie*, w: *Collectanea Theologica* 66(1996)2, s. 40.

⁶ J. Kułaczkowski, *Elementy prawa rodzinnego w świetle Kodeksu Deuteronomium Pwt (Pwt 21,15-21)*, *Seminare* 19(2003) s. 117; S. Bielecki, *Biblia o małżeństwie*, w: *Trud w Panu nie jest daremny (por. 1 Kor 15,58)*. *Studia ofiarowane Księdzu Profesorowi Doktorowi Habilitowanemu Janowi Załęskiemu w 70. rocznicę urodzin*, W. Linke (red.), Niepokalanów 2010, s. 149.

⁷ Por. M. Filipiak, *Biblijne podstawy teologii małżeństwa i rodziny w Starym Testamencie*, Lublin 1984, s. 75; J. Kułaczkowski, *Elementy...*, s. 112.

⁸ W Starym Testamencie nie występuje słowo „rodzice”.

⁹ Por. J. Kułaczkowski, *Koncepcja rodziny w świetle Starego Testamentu*, w: *Studia Diecezji Radomskiej* 5(2003), s. 179; J. Klinkowski, *Wartości religijne w życiu rodzinnym w tradycji biblijnej i kulturze starożytnej*, w: *Legnickie Wiadomości Diecezjalne* 19(2010)2, s. 107.

¹⁰ Niektórzy sądzą, że jest on wtórny do wcześniejszego ustroju rodziny skoncentrowanego wokół matki, tzw. matriarchatu. Por. D. Bartoszewicz, *Instytucje biblijne*, Warszawa 2003, s. 63.

¹¹ Por. D. Wright, *Rodzina*, w: *Słownik Wiedzy Biblijnej*, B. Metzger – M. Coogan (red.), Warszawa 1999³, s. 688.

¹² Sama Biblia modyfikuje potem to androcentryczne spojrzenie, jak uważa M. Wojciechowski, *Małżeństwo jako wzajemne posiadanie. Tło myślowe biblijnych stwierdzeń o małżeństwie i przeciw rozwodom*, w: *Nie wstydzę się Ewangelii. Księga pamiątkowa dla Biskupa Profesora Zbigniewa Kiernikowskiego w 65. rocznicę urodzin (Ad Multos Annos 16)*, W. Chrostowski (red.), Warszawa 2011, s. 443-452.

mężczyzny: niezamężna córka – pod władzą ojca, zaś mężatka – męża, który był jej panem¹³, a którego obowiązkiem było mieszkać z żoną, chronić ją i dbać o jej byt.

Kobieta – matka pozostawała w cieniu męża. Odpowiadała ona za sferę prywatną życia rodzinnego, co przejawiało się w trosce o dom i dzieci, które wychowywała. Pozycję żon i matek chroniło prawo, które w jednym przykazaniu dekalogu nakazywało szanować zarówno ojca, jak i matkę (por. Wj 20,12). Łamanie tego przykazania burzy harmonię w stosunkach międzyludzkich¹⁴. Zaangażowanie kobiety w życie rodzinne wychwalają Psalmi i Księga Przysłów, porównując kobietę do okrętu kupieckiego, sprowadzającego żywność z daleka, czy też lampy świecącej pośród nocy i nigdy nie gasnącej, ukazując tym samym ideał kobiecości¹⁵. Historia biblijna nie milczy też o kobietach w dziejach Izraela – należą do nich Sara, Rebeka oraz Rachela, zaś z późniejszej historii – m.in. Debora, żyjąca w czasach sędziów, czy też Estera, Judyta oraz matka siedmiu męczenników z czasów machabejskich.

Małżeństwo w Izraelu wyrażało stwórczą moc Boga, a nie kult płodności, jak miało to miejsce w religiach pogańskich. O szacunku dla związku małżeńskiego i wysokiej godności małżonków świadczy fakt, że od VIII w. przed Chr. określano je, podobnie jak związek Boga z Jego ludem mianem przymierza i dlatego też składano rytualną przysięgę¹⁶. Pozycja kobiety w kulturze żydowskiej w porównaniu z narodami ościennymi była wysoka, jako że wobec Tory mężczyzna i kobieta byli równi¹⁷.

Podstawowym zadaniem małżonków, zarówno religijnym, jak i społecznym, było zrodzenie i wychowanie potomstwa. O wartości dzieci świadczy fakt, że od narodzin włączone były do udziału w kulcie Boga¹⁸. Uczestnictwa w obrzędach uczyły się w środowisku rodzinnym oraz we wspólnocie wierzących. Można powiedzieć, że rodzice stanowili bezwzględny warunek do kontynuowania duchowego dziedzictwa i utrzymania egzystencji narodu¹⁹, ponieważ w rodzinie przekazywano z pokolenia na pokolenie tradycję. Mieli obowiązek przygotować swoje dzieci do prowadzenia domu, a także przyuczyć je do wykonywania zawodu²⁰. Szczególnymi przywilejami cieszył się syn – przejmował po ojcu władzę nad rodem i dziedziczył podwójną część majątku. W związku z tym powstawały spory, których świadectwo przetrwało na kartach Biblii²¹. Podobnie jak w świecie grecko-rzymskim, dzieci uważano za własność ojca – mógł je karcić, sprzedać w niewolę, jak też pozbawić życia w określonych przez prawo przypadkach, np. zniewagi ojca (por. Wj 21,15.17), bałwochwalstwa (por. Pwt 13,6-11), czy nieposłuszeństwa (por. Pwt 21,18-21).

Kojarzenie małżeństw było zadaniem rodziców, szczególnie ojca, który swemu synowi wybierał żonę (choć zdarzały się wyjątki od tej reguły), zaś od zięcia odbierał odpowiednią opłatę, łączącą w sobie zarówno prezent, jak i zadośćuczynienie, a córce, będąc zamożnym, dawał posag. Biblia nie podaje minimalnego wieku dla wstąpienia w związek małżeński, ale tradycja ustaliła, że dla mężczyzny to 13, zaś dla kobiety 12 lat²². Od czasów hellenistycznych przy okazji zawarcia małżeństwa spisywano intercyzy (por. Tb 7,14).

¹³ Por. R. de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu*, Poznań 2004, s. 36.

¹⁴ Por. J. Kułaczkowski, *Zasady świętości życia małżeńskiego i rodzinnego w Kodeksie Świętości Księgi Kapłańskiej*, w: *Collectanea Theologica* 72(2002)4, s. 33.

¹⁵ Szerzej zagadnienie to omawia J. Kułaczkowski, *Zadania rodzinne idealnej kobiety w świetle Księgi Przysłów 31,10-31*, w: *Studia Warmińskie* 39(2002), s. 231-257

¹⁶ Por. M. Ernst, *Małżeństwo*, w: *Nowy Leksykon Biblijny*, F. Kogler – R. Egger-Wenzel – M. Ernst, Kielce 2011, s. 461.

¹⁷ Por. M. Friedmann, *Tradycja...*, s. 46.

¹⁸ J. Kułaczkowski, *Elementy...*, s. 112.

¹⁹ M. Friedman, *Tradycja...*, s. 40.

²⁰ Por. G. Szamocki, *Biblijny model wychowania w rodzinie*, w: *Universitas Gedanensis* 14(2002)1, s. 23.

²¹ J. Kułaczkowski, *Elementy...*, s. 118.

²² Por. D. Bartoszewicz, *Instytucje*, s. 61.

Pozostałe kwestie prawa małżeńskiego

Na starożytnym Bliskim Wschodzie popularne były małżeństwa poligamiczne. Ich przykłady znaleźć można także w Biblii, szczególnie wśród patriarchów – wiele żon mieli Abraham, Jakub, czy też Dawid i Salomon, który był w tej dziedzinie rekordzistą (por. 1 Krl 11,1-3). Wieloność było przywilejem wyłącznie mężczyzny²³. Podczas gdy za monogamią przemawiały względy ekonomiczne (Izraelitę stać było zazwyczaj na jedną żonę), za poligamią przemawiały względy praktyczne (więcej rąk do pracy i dodatkowe możliwości rozrodcze). Wśród starożytnych społeczeństw rozpowszechnione były rozwody, które w Izraelu regulowało Prawo. Mężowi wolno było oddalić żonę w przypadku znalezienia w niej „obrzydliwości” (por. Pwt 24,40). Brak precyzyjnego określenia, czym ona była, dawał wiele swobody w interpretacji tego ograniczenia Prawa²⁴, a w konsekwencji prowadził do nadużyć przy rozwiązywaniu małżeństwa, przeciwko którym protestowali prorocy, m.in. Malachiasz, Ozeasz, Izajasz, czy też Jeremiasz²⁵.

Surowo zakazane przez Prawo było cudzołóstwo. Uważano za nie stosunki seksualne mężatki z mężczyzną, który nie był jej mężem. Przyłapanych na cudzołóstwie kamienowano (zarówno mężczyznę, jak i kobietę). Stosunek seksualny mężczyzny żonatego z niezamężną kobietą nie był natomiast tak traktowany ze względu na dopuszczalność poligamii i określany był mianem nierządu.

Prawo regulowało także kwestie pochodzenia małżonków. Wskazane były małżeństwa endogamiczne, zwyczajem było bowiem poślubianie krewnych. Stary Testament przewidywał również ograniczenia – nie można było poślubić zbyt bliskich krewnych (por. Kpł 18), zaś czyn kazirodczy karany był śmiercią (por. Kpł 20,11-14). Istniał obowiązek lewiratu, tzn. wzbudzenia potomka po zmarłym bracie – wtedy to Izraelita mógł być przymuszony do małżeństwa z wdową (por. Pwt 25,5-10). Jeśli zaś chodzi o związki małżeńskie Izraelitów z innymi narodami – były one zabronione²⁶.

Biblijny ideał życia rodzinnego

Podstawą wzajemnych stosunków między rodzicami i dziećmi w Biblii jest czwarte przykazanie Dekalogu, brzmiące „czcij ojca twego i matkę, abys długo żył na ziemi, którą twój Bóg, Pan, da tobie” (Wj 20,12). Biblia zwraca uwagę na odpowiedzialne rodzicielstwo, czytamy bowiem w Księdze Mądrości „dzieci zrodzone z nieprawego łoża przy osądzeniu rodziców świadczą o ich przewrotności” (Mdr 4,6). Zadaniem rodziców jest wychowanie i wykształcenie religijno-moralne dzieci (por. Pwt 6,7; 11,19) oraz obowiązek karcenia: „kto miłuje swego syna, często używa na niego różgi, aby mógł się nim cieszyć” (Syr 22,6). Rodzicom nie wolno było karać cielesnie dorosłych dzieci, one zaś miały obowiązek opiekować się rodzicami na starość utrzymując ich i modląc się za nich²⁷.

Zarysowana charakterystyka życia rodzinnego nie wyczerpuje biblijnego obrazu rodziny. Szczegółowa analiza tekstów biblijnych pozwala dostrzec pewną ewolucję – bowiem Pismo Święte jest dziełem, które kształtowało się na przestrzeni wieków, w obliczu zmieniających się praw i obyczajów, a także pogłębiania relacji z Bogiem.

Naród żydowski, mając za sobą ponad półtysiącletnią historię, w refleksji historycznej doszedł do pytań o początki, te dotyczące pradziejów narodu, jak też ludzkości i całego świata. Centralnym wydarzeniem dla narodu było Wyjście z Egiptu (por. Księga Wyjścia). Wszystko, co po nim nastąpiło trak-

²³ Por. D. Adamczyk, *Czy to w porządku, że Dawid albo Salomon mieli tyle żon?*, w: *Katecheta* 55(2011)7-8, s. 55.

²⁴ Szeroki zakres znaczeniowy terminu ukazuje J. Turkiel, *Obrzydliwość w Biblii*, w: *Studia Teologiczne* 28(2010), s. 13-23.

²⁵ Por. Salij, *Wieloność w Piśmie Świętym. Szukającym drogi*, w: *W Drodze* 38(2010)8, s. 121.

²⁶ Szczególnie ostro wypowiadają się w tej kwestii Księgi Ezdrasza i Nehemiasza. Zob. jednak Księgę Rut.

²⁷ M. Friedman, *Tradycja...*, s. 41.

owane jest jako historia, zaś wydarzenia wcześniejsze to prehistoria. I tak księgi Wyjścia, Kapłańska, Liczb i Powtórzonego Prawa, przedstawiają rozmaite aspekty życia i organizacji Izraelitów w drodze do Ziemi Obiecanej, zaś poprzedzająca je Księga Rodzaju opisuje pradzieje ludzkości. Wraz z pytaniami o to, kim jest człowiek, skąd pochodzi, pytano kim jest człowiek w rodzinie, jakie są jej podstawy, skąd czerpie sens swojego istnienia. Odpowiedzi na te pytania zawarto w Księdze Rodzaju, która powstała na wygnaniu w Babilonii w VI w. przed Chrystusem, kiedy to Izraelici mieli już ukształtowane i spisane reguły prawne (pozostałe księgi Pięcioksięgu). Tak oto historia zyskała swoją prehistorię, a zarazem teologiczne uzasadnienie.

Zamieszczenie opisu stworzenia mężczyzny i kobiety (Rdz 1,26-31) na początku Biblii (zabieg o charakterze parenetycznym) ukazuje czytelnikom model małżeństwa jako związku równych sobie ludzi. Jako owoc pogłębionej refleksji teologicznej, wskazuje pierwowzór, od którego z czasem się oddalono. Zwraca na to również uwagę Jezus – otóż pytany o kwestię rozwodów wyjaśnia, że są one dopuszczane przez Prawo, jednak „od początku tak nie było” i przytacza wypowiedzi z Księgi Rodzaju (por. Mt 5,31-32; 19,8-9; Mk 10,11-12; Łk 16,18).

Młodszy opis wskazuje, że Bóg, stwarzając mężczyznę i kobietę pobłogosławił ich, mówiąc „bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili całą ziemię, czyniąc ją sobie poddaną” (por. Rdz 1,28). Starszy, w Rdz 2 mówi o stworzeniu Ewy z żebra Adama, który zachwyca się tym, że jest ona „kością z jego kości i ciałem z jego ciała”, czego naturalną konsekwencją jest fakt, że „opuszcza mężczyzna ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swoją żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem”. Pierwszy opis, pogłębiając treść drugiego, jest teologicznym uzasadnieniem obowiązków małżonków²⁸. Przesłanie opowiadania ukazuje nam dwie płaszczyzny relacji – małżonkowie względem Boga oraz względem siebie nawzajem. Uwypuklone zostało znaczenie i godność mężczyzny i kobiety jako dzieł Bożych: zostali stworzeni z tego samego materiału i otrzymali zasadę życia, czyli tchnienie (por. Rdz 2,22), są odbiciem i podobieństwem Boga i otrzymują władzę dawania życia i panowania nad innymi stworzeniami²⁹.

Rdz 2,24 ukazuje wartość małżeństwa monogamicznego³⁰, choć Stary Testament nie nakazuje go nigdzie w sposób wyraźny. Ta sama Księga Rodzaju zwraca uwagę, że pierwszym który pogwałcił zasadę małżeństwa monogamicznego był Lamek, potomek Kaina (por. Rdz 4,19), przedstawiany jako człowiek bardziej zdeprawowany niż jego ojciec³¹. Ideał małżeństwa monogamicznego i wierności wychwała też Księga Przysłów (por. Prz 5,18n) oraz Kohelet (por. Koh 9,9). W stosunku do siebie małżonkowie są sobie równi, przekazywanie życia wymaga współdziałania obojga. Trudno jednak doszukiwać się w tych tekstach postulatów współczesnego ruchu emancypacji – autor biblijny zadbał o to, by nie zapomniano o zastrzeżonej dla kobiety roli, która do dziś jest jej największą godnością i chlubą, mianowicie o darze macierzyństwa³².

O godności kobiety mówi także opowiadanie o grzechu pierworodnym. Wydaje się ono wykraczać poza ramy kulturowe epoki: kobieta, znajdująca się pod władzą męża, bez możliwości opuszczenia namiotu i rozmowy z innymi mężczyznami, w ogrodzie Eden wdaje się w rozmowę z kusicielem, wreszcie oboje, współodpowiedzialni, są przepytywani przez Boga. Mężczyzna i kobieta są razem w upadku, jednak konsekwencje tej sytuacji są bardziej uciążliwe dla kobiety: dar macierzyństwa związany zostaje z bólem i trudem (por. Rdz 3,16; do dziś pobrzmiewa choćby w języku polskim jako „ciąża” lub też „brzemienność”). Zmianie ulega sytuacja między małżonkami – nie ma już partnerów, lecz mężczyzna

²⁸ Por. S. Stefanek, *Rodzina...*, s. 364.

²⁹ Tamże, s. 365. Relację opisaną w Rdz 2,24 niektórzy traktują jako matriarchat, przyznając mu pierwszeństwo przed patriarchatem. Por. M. Ernst, *Małżeństwo...*, s. 461.

³⁰ Zob. E. Sitarz, *Zarys biblijnej doktryny o małżeństwie*, w: *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 14(1961)1-2, s. 24.

³¹ Por. J. Salij, *Wieloność...*, s. 118-119.

³² Por. S. Stefanek, *Rodzina...*, s. 366.

staje się panem, wykorzystując sytuację lgnącej do niego całym sercem kobiety, co stanowi największą ranę zadaną idealnemu Bożemu zamysłowi³³.

Prorocy wykorzystywali obraz małżeństwa do ukazania relacji Boga z narodem wybranym³⁴. Sztandarowym przykładem jest tu małżeństwo proroka Ozeasza z nierządnicą. Księga Ozeasza wskazuje, że małżeństwo powinno być związkiem monogamicznym, opartym na miłości, wierności i szacunku (por. Oz 2,19-20), zaś żona nie powinna nazywać małżonka „panem”, lecz „mężem” (por. Oz 2,16)³⁵.

Na szczególną uwagę zasługuje Księga Pieśni nad Pieśniami. Utwór ten stanowi swoisty ewenement w literaturze biblijnej. Jako istotną cechę miłości małżeńskiej uznaje ona wrażliwość na piękno³⁶. W Księdze tej oblubieniec nazywa swą oblubienicę „przyjaciółką”, zaś oboje zachwycają się swoim pięknem. Kolejną cechą miłości małżeńskiej jest jej moc, która jest cenniejsza i trwalsza niż wszystko inne³⁷. Także ta księga opowiada się za monogamią i podkreśla wyjątkowość i wyłączność miłości oblubieniczej³⁸, a ponieważ jest ona szlachetna i pochodzi od Boga, ma także charakter sakralny³⁹.

Nowością, jaką wniosła biblijna myśl do kultury, był model rodziny składający się z ojca i matki jako równych sobie osób, które kochają się i są odbiciem miłości i płodności Boga⁴⁰, który zaprosił ich do twórczej współpracy – rodzice zapewniają dziecku postać fizyczną, a Bóg daje ożywcze tchnienie⁴¹. Według biblijnej wizji Bóg stwarzając pierwszą parę ludzi, stał się Twórcą małżeństwa⁴². Rodzina wraz z religią stanowiły tajemnicę przetrwania narodu⁴³ – pomimo niewoli egipskiej, wygnania w Babilonii, okupacji rzymskiej.

Nowotestamentalna nauka o rodzinie

Nowotestamentalne przesłanie na temat małżeństwa i rodziny stanowi kontynuację, a jednocześnie poszerzenie nauki Starego Testamentu. Główne jej zręby znajdują się w Ewangeliach synoptycznych, opisujących nauczanie Jezusa Chrystusa, oraz w Epistolarium Pawłowym, tj. listach św. Pawła.

Rodzina w nauczaniu Jezusa Chrystusa

Jezus dość rzadko miał sposobność mówienia o małżeństwie nie dlatego, że instytucja ta była wówczas doskonała, lecz z tego powodu, że przemawiał do ludzi biednych, wśród których obyczaje rodzinne pozostały w zasadzie czyste⁴⁴. Sam wzrastał w środowisku rodzinnym, gdzie, jak podkreśla Ewangelista,

³³ Tamże, s. 368.

³⁴ L. Pawlak, *Małżeństwo i rodzina w Biblii*, w: *Studia nad rodziną* 5(2001)1, s. 66.

³⁵ Zob. B. Polok, *Małżeństwo Ozeasza – znakiem miłości Boga do Izraela? (Analiza tekstu Oz 2,16-25)*, w: *Sacra Scriptura* 1(1997), s. 7-22.

³⁶ Zob. J. Kułaczkowski, *Wrażliwość na piękno Oblubienicy jako istotna cecha miłości małżeńskiej w świetle wybranych tekstów Pnp*, w: *Studia Teologiczne* 28(2010), s. 203-204.

³⁷ Por. J. Kułaczkowski, *Moc jako istotna cecha miłości małżeńskiej w świetle Pieśni nad Pieśniami 8,5-14*, w: *Ate-neum Kapłańskie* 154(2010)3(607), s. 508.

³⁸ Tamże, s. 510.

³⁹ J. Kudasiewicz, *Pieśń nad pieśniami w interpretacji Jana Pawła II i Benedykta XVI*, w: *Verbum caro factum est. Księga pamiątkowa dla księdza profesora Tomasza Jelonka w 70. Rocznicę urodzin*, R. Bogacz - W. Chrostowski (red.), Warszawa 2007, s. 338.

⁴⁰ Por. S. Stefanek, *Rodzina...*, s. 367.

⁴¹ Por. M. Friedmann, *Tradycja...*, s. 40.

⁴² Por. E. Sitarz, *Zarys...*, s. 23.

⁴³ Por. M. Friedmann, *Tradycja...*, s. 39.

⁴⁴ Por. E. Sitarz, *Zarys...*, s. 27.

„czynił postępy w mądrości, w latach i w łasce u Boga i u ludzi” (Łk 2,52). Rodzina z Nazaretu stanowi wzór życia rodzinnego, pełnię miłości wzajemnej i wobec innych, przez co jest urzeczywistnieniem ideałów rodziny ze Starego Testamentu⁴⁵. Jezus w swoim nauczaniu wskazał na braki w Prawie, uzupełnił je i uczynił z małżeństwa zasadę życia chrześcijańskiego. Zniósł On to, co było jedynie tolerowane przez Prawo Starego Testamentu – ze względu na zatwardziałość serc Żydów (por. Mt 19,8)⁴⁶. Rozbudowując biblijną myśl, położył nacisk na jedność związku małżeńskiego, przypominając także o jego nienaruszalności i nierozzerwalności (por. Mk 10,7) oraz o godności kobiety. W Ewangeliach surowo potępione zostały wszelkie próby relatywizacji Bożego planu dotyczącego małżeństwa i rodziny⁴⁷. Jezus przypomniał także prawdę, że ostatecznym celem człowieka nie jest małżeństwo, lecz życie wieczne⁴⁸.

Rodzina w nauczaniu św. Pawła

Św. Paweł był niejako zmuszony zająć się kwestiami małżeńskimi ze względu na wiernych, wśród których prowadził pracę apostołską. Wspólnota wierzących otworzyła się na pogan tolerujących lekkie obyczaje, nazywane przez Pawła „nierządem”⁴⁹. Apostoł zabiegał, aby wszyscy wiernie wypełniali polecenia Zbawiciela. Podkreślał nierozzerwalność małżeństwa aż do śmierci jednego z małżonków, choć w przypadku problemów dopuszczał czasową separację (por. 1 Kor 7,10n). Wdowy i wdowców zachęcał do niewstępowania w nowe związki, choć tego nie zakazywał. Małżeństwo uznawał, podobnie jak miało to miejsce w Starym Testamencie, za związek Boga z człowiekiem, a ściślej Chrystusa z Kościołem, będących w relacji Oblubieniec – Oblubienica⁵⁰. Szczyt miłości oblubieńczej zaprezentowany został w hymnie o miłości (por. 1 Kor 13,1-8).

Nowość chrześcijańskiego spojrzenia na małżeństwo

Świętość związku małżeńskiego sprawiła, że Chrystus podniósł go do rangi sakramentu. Małżonkowie winni byli sobie wzajemną miłość, wierność, szacunek, zaufanie, pomoc, wspólne zamieszkanie oraz wypełnianie powinności małżeńskich. Zalecenia te motywowane są odniesieniem do związku samego Chrystusa i Kościoła (por. Ef. 5,25-33), którego ma być odwzorowaniem⁵¹. Względem dzieci natomiast, poza przekazaniem im życia, zobowiązani byli do zdrowej dyscypliny (por. Kol 3,21). Św. Paweł ostrzegał rodziców przed zbyt surowością, jednak nie popierał też pobłażliwości (por. Ef 6,4). Nakazywał, aby rodzice wpływali na rozwój dzieci w zgodzie z nauczaniem Pana⁵², którego Paweł stawiał za wzór wychowawcy doskonałego⁵³. Dzieci zachęcał natomiast do trwania w karności (por. Hbr 12,7). Ponadto,

⁴⁵ E. Szymanek, *Rodzina w Piśmie Świętym*, w: *Msza Święta. Miesięcznik Biblijno-Liturgiczny* 63(2007)10, s. 6.

⁴⁶ Por. J. Salij, *Wielozęństwo...*, 121.

⁴⁷ Istniejącym w Ewangeliach tzw. „klauzulom rozwodowym” poświęca się bardzo wiele miejsca w dyskusjach. Syntetyczne omówienie problemu można znaleźć w: J. Kudasiewicz, *Z dyskusji nad rozwodowymi klauzulami Mateusza (5,31-32; 19,6-9)*, w: *Przybliżyło się Królestwo Boże. Księga pamiątkowa dla księdza profesora Romana Bartrnickiego w 65. rocznicę urodzin*, W. Chrostowski (red.), Warszawa 2008, s. 283-294.

⁴⁸ Por. A. Malina, *Biblia o nierozzerwalności małżeństwa*, w: *Symposium. Periodyk naukowy* 14(2010)1, s. 25-26.

⁴⁹ S. Bielecki, *Biblia...*, s. 161.

⁵⁰ Po grecku i w wielu innych językach termin „Ecclesia” jest rodzaju żeńskiego.

⁵¹ W. Chrostowski, *Życie rodzinne w nauczaniu św. Pawła*, w: *Z Niepokalaną* 64(2010)4, s. 8-9.

⁵² Por. T. Hermann, *Obowiązki rodziców względem dzieci w Nowym Testamencie*, w: *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 14(1961)1-2, s. 44.

⁵³ Por. C. Martini, *Jezus jako wychowawca*, w: *Horyzonty Wiary* 10(1999)3, s. 3-11; J. Kułaczkowski, *Zasady życia rodzinnego w świetle Ef 6,1-4*, w: *Studia Gnesnensia* 22(2008), s. 34.

na rodzicach spoczywało zapewnienie dzieciom środków do życia oraz troska o ich przyszłość (por. 2 Kor 12,14; 1 Tm 5,8), zaś budowanie więzi wśród domowników miało prowadzić do ich zbawienia⁵⁴.

Podsumowanie

Naturalną konsekwencją dwóch głównych części jest próba podsumowania omawianych zagadnień celem wyodrębnienia ponadczasowych wartości, wskazując tym samym aktualność wzorca „rodziny wczoraj” dla „rodziny dzisiaj”. Biblia jest odbiciem doskonałym wszystkich możliwych radości, ale i trosk współżycia dwojga ludzi. Bóg nie dał jednemu mężczyźnie wielu kobiet, ani jednej kobiecie wielu mężczyzn, lecz stworzywszy dwoje ludzi oddał ich sobie nawzajem, podkreślając przez to, że ich celem jest wspólne życie w małżeństwie, gdyż jest to jedyna forma zjednoczenia między mężczyzną i kobietą, gwarantująca trwałość⁵⁵. Autorzy biblijni w różnych modelach rodziny ukazywali niezienne wartości ustanowione przez Stwórcę⁵⁶. Podczas gdy Tora zajmowała się małżeństwem na płaszczyźnie jurydycznej, prorocy ukazali jego sens jako przymierza, zaś literatura mądrościowa zaakcentowała jego wymiar duchowy, Nowy Testament przyniósł pełniejsze rozumienie relacji rodzinnych⁵⁷. Głównym zadaniem małżeństwa jest zrodzenie potomstwa i jego wychowanie – to stanowi istotę rodziny⁵⁸. Biblia przypomina o równości małżonków wobec siebie i przed Bogiem, oraz że związek małżeński jest trwały, nierozzerwalny i święty, a małżonkowie stanowią dla siebie wzajemny dar⁵⁹.

W relacjach rodzinnych autorytet rodzicielski powinien być oparty na argumentach rozumowych, a przede wszystkim na miłości, jako pierwszej i naczelnej zasadzie. Nauka płynąca z Pisma Świętego ma szczególne znaczenie w kontekście skomplikowanej sytuacji współczesnych rodzin, zwłaszcza wobec zagubienia właściwych relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi⁶⁰. Rodzice mają naśladować boską pedagogię Ojca i Jego Syna – Chrystusa, wychowawcy doskonałego⁶¹. Biblia mówi nam dziś, że rodzina jest szkołą miłości, a pierwszymi jej nauczycielami są rodzice. Podczas gdy w Starym Testamencie rodzina stanowiła cel dla siebie, w Nowym Testamencie staje się częścią Królestwa Bożego⁶².

Bibliografia

Adamczyk Dariusz, *Czy to w porządku, że Dawid albo Salomon mieli tyle żon?*, w: *Katecheta* 55(2011)7-8(386-387), s. 54-57.

⁵⁴ Por. J. Klinkowski, *Wartości religijne w życiu rodzinnym w tradycji biblijnej i kulturze starożytnej*, w: *Legnickie Wiadomości Diecezjalne* 19(2010)2, s. 113.

⁵⁵ Por. E. Sitarz, *Zarys...*, s. 24.

⁵⁶ Por. L. Pawlak, *Podstawy biblijne odnowy współczesnej rodziny w „Liście do Rodzin” Jana Pawła II*, w: *Studia nad Rodziną* 13(2009)1-2(24-25), s. 26.

⁵⁷ L. Pawlak, *Małżeństwo...*, s. 67.

⁵⁸ Por. T. Hermann, *Obowiązki...*, s. 43.

⁵⁹ Por. M. Wojciechowski, *Małżeństwo...*, s. 451-452.

⁶⁰ Por. J. Kułaczkowski, *Zasady...*, s. 17; Por. też Orędzie Benedykta XVI z okazji VI Światowego Spotkania Rodzin w Meksyku 17.01.2009, tekst polski zob.: Benedykt XVI, *Rodzina Szkołą wartości ludzkich i chrześcijańskich*, w: *Studia nad Rodziną* 13(2009)1-2, s. 8.

⁶¹ Warto tu wspomnieć pozycję wydaną w ostatnich latach, mianowicie J. Bagrowicz – S. Jankowski, *Pan, Bóg Twój wychowuje cię*, Toruń 2005 oraz J. Kustra, *Szkice do obrazów wychowania w Izraelu według Pisma Świętego Starego Testamentu*, w: *Pedagogika Katolicka* 2(2008)1, s. 220-232.

⁶² Por. T. Hermann, *Obowiązki...*, s. 52.

- Bagrowicz Jerzy – Jankowski Stanisław, *Pan, Bóg Twój wychowuje ciebie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005.
- Bartnicki Roman, *Będa dwoje jednym ciałem. Małżeństwo w świetle Nowego Testamentu*, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam, Warszawa 2007.
- Bartoszewicz Dariusz, *Instytucje biblijne*, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, Warszawa 2003.
- Benedykt XVI, *Rodzina szkołą wartości ludzkich i chrześcijańskich*, w: *Studia nad Rodziną* 13(2009)1-2, s. 8-10.
- Bielecki Stanisław, *Biblia o małżeństwie*, w: *Trud w Panu nie jest daremny (por. 1 Kor 15,58)*. *Studia ofiarowane Księdzu Profesorowi Doktorowi Habilitowanemu Janowi Załęskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Linke Waldemar (red.), Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 2010.
- Chrostowski Waldemar, *Życie rodzinne w nauczaniu Św. Pawła*, W: *Z Niepokalaną* 64(2010)64, s. 8-9.
- Ernst Michael, *Małżeństwo*, w: *Nowy Leksykon Biblijny*, Kogler Franz – Egger-Wenzel Renate – Ernst Michael (red.), Jedność-Herder, Kielce 2011.
- Filipiak Marian, *Biblijne podstawy teologii małżeństwa i rodziny w Starym Testamencie*, Diecezjalny Ośrodek Duszpasterstwa Rodzin, Lublin 1984.
- Friedman Michał, *Tradycja rodzinna w judaizmie*, w: *Collectanea Theologica* 66(1996)2, s. 39-48.
- Hermann Teofil, *Obowiązki rodziców względem dzieci w Nowym Testamencie*, w: *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 14(1961)1-2, s. 43-52.
- Klinkowski Jan, *Wartości religijne w życiu rodzinnym w tradycji biblijnej i kulturze starożytnej*, w: *Legnickie Wiadomości Diecezjalne* 19(2010)2, s. 102-114.
- Kudasiewicz Józef, *Pieśń nad pieśniami w interpretacji Jana Pawła II i Benedykta XVI*, w: *Verbum Caro Factum Est. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Tomasza Jelonka w 70. rocznicę urodzin (Ad Multos Annos 11)*, Bogacz Roman – Chrostowski Waldemar (red.), Stowarzyszenie Biblistów Polskich, Warszawa 2007, s. 330-342.
- Kudasiewicz Józef, *Z dyskusji nad rozwodowymi klauzulami Mateusza (5,31-32; 19,6-9)*, w: *Przybliżyło się Królestwo Boże. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Romana Bartnickiego w 65. rocznicę urodzin (Ad Multos Annos 12)*, Chrostowski Waldemar (red.), Stowarzyszenie Biblistów Polskich, Warszawa 2008, s. 283-294.
- Kułaczkowski Jerzy, *Elementy prawa rodzinnego w świetle Kodeksu Deuteronomium Pwt (Pwt 21,15-21)*, w: *Seminare. Poszukiwania Naukowo-Pastoralne* 19(2003), s. 109-119.
- Kułaczkowski Jerzy, *Koncepcja rodziny w świetle Starego Testamentu*, w: *Studia Diecezji Radomskiej* 5(2003), s. 177-190.
- Kułaczkowski Jerzy, *Moc jako istotna cecha miłości małżeńskiej w świetle Pieśni nad pieśniami 8,5-14*, w: *Ateneum Kapłańskie* 154(2010)3(607), s. 506-518.
- Kułaczkowski Jerzy, *Wrażliwość na piękno oblubienicy jako istotna cecha miłości małżeńskiej w świetle wybranych tekstów Pnp*, w: *Studia Teologiczne* 28(2010), s. 201-212.
- Kułaczkowski Jerzy, *Zadania rodzinne idealnej kobiety w świetle Księgi Przysłów 31,10-31*, w: *Studia Warmińskie* 39(2002), s. 231-257.
- Kułaczkowski Jerzy, *Zasady świętości życia małżeńskiego i rodzinnego w Kodeksie Świętości Księgi Kapłańskiej*, w: *Collectanea Theologica* 72(2002)4, s. 5-35.
- Kułaczkowski Jerzy, *Zasady życia rodzinnego w świetle Ef 6,1-4*, w: *Studia Gnesnensia* 22(2008), s. 17-40.
- Kustra Józef, *Szkice do obrazów wychowania w Izraelu według Pisma Świętego Starego Testamentu*, w: *Pedagogika Katolicka* 2(2008)1(2), s. 220-232.
- Malina Artur, *Biblia o nierozzerwalności małżeństwa*, w: *Symposium* 14(2010)1, s. 9-26.
- Martini Carlo, *Jezus jako wychowawca*, w: *Horyzonty Wiary* 10(1999)3, s. 3-11.
- Pawlak Leonard, *Małżeństwo i rodzina w Biblii*, w: *Studia nad Rodziną* 5(2001)1, s. 65-74.
- Pawlak Leonard, *Podstawy biblijne odnowy współczesnej rodziny w „Liście do Rodzin” Jana Pawła II*, w: *Studia nad Rodziną* 13(2009)1-2, s. 11-28.

- Polok Bernard, *Małżeństwo Ozeasza – znakiem miłości Boga do Izraela? (Analiza tekstu Oz 2,16-25)*, w: *Sacra Scriptura* 1(1997), s. 7-22.
- Salij Jacek, *Wielozęństwo w Piśmie Świętym. Szukającym drogi*, w: *W Drodze* 38(2010)8, s. 118-123.
- Sitarz Eugeniusz, *Zarys biblijnej doktryny o małżeństwie*, w: *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 14(1961)1-2, s. 23-31.
- Stachowiak Lech, *Biblijna koncepcja człowieka (monizm czy dualizm)*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, B. Bejze (red.), t. II, Wydawnictwo Sióstr Loretanek-Benedyktynek, Warszawa 1968, s. 209-226.
- Stefanek Stanisław, *Rodzina w zamysłach bożych*, w: *Ateneum Kapłańskie* 83(1974)3(395), s. 362-370.
- Szamocki Grzegorz, *Biblijny model wychowania w rodzinie*, w: *Universitas Gedanensis* 14(2002)1, s. 23.
- Szymanek Edward, *Rodzina w Piśmie Świętym*, w: *Msza Święta. Miesięcznik Biblijno-Liturgiczny* 63(2007)10, s. 6.
- Turkiel Jan, *Obrzydliwość w Biblii*, w: *Studia Teologiczne* 28(2010), s. 13-23.
- Vaux Roland De, *Instytucje Starego Testamentu*, t. I-II, Pallottinum, Poznań 2004.
- Wojciechowski Michał, *Małżeństwo jako wzajemne posiadanie. Tło myślowe biblijnych stwierdzeń o małżeństwie i przeciw rozwodom*, w: *Nie wstydzę się Ewangelii. Księga pamiątkowa dla Biskupa Profesora Zbigniewa Kiernikowskiego w 65. rocznicę urodzin (Ad Multos Annos 16)*, Chrostowski Waldemar (red.), Stowarzyszenie Biblistów Polskich, Warszawa 2011, s. 443-452.
- Wright David, *Rodzina*, w: *Słownik Wiedzy Biblijnej*, Metzger Bruce – Coogan Michael (red.), Warszawa 1999³.